

Investigation of the causes of juvenile delinquency in the countries of the American system of law

Дослідження причин злочинності неповнолітніх у країнах англо-американської системи права

Olena Nikitina

Key words:

minors, juvenile delinquency, theory of the causes of crime, theory of anomie, theory of differential association, environmental theories of juvenile delinquency.

Ключові слова:

неповнолітні, злочинність неповнолітніх, теорії причин злочинності, теорія аномії, теорія диференціальної асоціації, екологічні теорії злочинності неповнолітніх.

Перші згадки про злочинність неповнолітніх у Великій Британії можна віднайти у 20-х рр. XX ст., коли важливим напрямком британських кримінологічних досліджень був багатофакторний підхід (multifactorial research), який брав свій початок у працях Вільяма Хілі «Окремий правопорушник» (1914) і Сіріла Берта «Молодий правопорушник» (1925).

Пізніше провідні британські кримінологи, такі як Г. Маннгейм і Л. Радзінович, вивчаючи праці своїх попередників, неминуче згадували роботу Сіріла Берта «Молодий правопорушник» (The Young Delinquent) як першу вагому працю у сучасній британській кримінології. Так, Л. Радзінович у своїй книзі «У пошуках кримінології» писав: «Можна сказати, що сучасні кримінологічні дослідження у Англії почалися тільки з роботи Сіріла Берта «Молодий правопорушник», опублікованої вперше у 1925 р.»¹.

Як і більшість кримінологічних праць цього періоду, «Молодий правопорушник» з'явився як результат практичної діяльності (аж до 1960 р. кримінологічні дослідження на академічній основі не проводилися), але, на відміну від праць У.Н. Іста, М.Г. Смітта, С. Саллівана та ін., ця практична діяльність не була пов'язана із системою кримінальної юстиції.

Видатний англійський психолог Сіріл Лодуїк Берт (1883–1971 рр.) у 20-х рр. обіймав посаду психолога з освітніх програм у Лондонській міській Раді, де відповідав за оцінку психологічного стану школярів і надання, у необхідних випадках, рекомендацій щодо вирішення конфліктних ситуацій між учнями та адміністрацією школи². Йому доводилося аналізувати безліч різних конфліктів, що виникали на ґрунті поганої успішності або поведінки школярів. Як наслідок, дослідження С. Берта було засноване на вивченні набагато більшої кількості фактів, ніж інші подібні дослідження, до того ж, воно засновувалося на вивченні осіб, які ще не стали злочинцями, але допускали окремі правопорушення.

С. Берт намагався виявити не тільки особливі відмінні риси правопорушників, але і вивчити всі можливі витoki індивідуальних психологічних відмінностей, що відмежовують делінквентів (правопорушників) від підлітків, які не є такими. «Молодий правопорушник» базувався на детальному клінічному вивченні 400 школярів (включаючи групу правопорушників і контрольну групу) шляхом використання великої кількості різних методів, у т. ч. антропометричних вимірів, дослідження рівня інтелекту, якостей темпераменту, психоаналітичного вивчення особистості і вивчення соціальних умов її формування, включаючи найбільш сучасні статистичні методи аналізу всіх цих факторів і побудови відповідних кореляцій.

У 40–60-х рр. у Великій Британії, поряд із медико-правовими, почали розвиватися дослідження, направлені на вивчення ролі соціальних факторів у детермінації злочинної поведінки, що пізніше призвело до формування двох основних напрямів кримінологічних досліджень: біопсихологічного і соціологічного.

¹ Book Review: In Search of Criminology / by L. Radzinowicz. London: Heinemann, 1961. P. 151.

² Chambers Biographical Dictionary / ed. by M. Magnusson. Cambridge, 1990. P. 235.

Т.Р. Тайвел у своїй праці «Небезпечні злочинці» (1961) пояснював злочинність неповнолітніх цілком у душі Мертона і Коена, але більш категорично і різко. Він вбачав причини дефектів у житті підлітків із середовища робочого класу, які призводять до утворення кримінальної субкультури, в історичному поділі Англії на дві нації: націю багатих і націю бідних, в буржуазно-класовій системі, за якої робочому класу доступні лише найгрубіші, комерційні розваги, а школи і юнацькі клуби орієнтовані на культуру середнього класу³.

Т.П. Морріс, автор відомої праці «Злочинний район» (1957), також був прибічником теорії субкультур і вважав, що «психіатрична» (так він її називає) делінквентність спостерігається у всіх прошарках суспільства, а «соціальна» проявляється переважно у середовищі робочого класу внаслідок сприятливих умов, які існують у цьому середовищі⁴.

Автор теорії диференціальної асоціації американець Е. Сатерленд вважав, що злочинна поведінка є результатом «повчання», наслідком частих контактів із антисоціальними, злочинними елементами, які негативно впливають на особистість, формуючи криміногенні погляди і звички. Таким чином, злочинна поведінка – результат наслідування поганого прикладу⁵.

На відміну від Сатерленда, який вважав, що злочинне навчання завжди відбувається через особисті контакти з криміногенними особистостями, британський вчений Маннгейм вказував, що подібне навчання імітації може відбуватися і внаслідок знайомства з прикладами кримінальної поведінки на сторінках газет, з екрана кіно або телебачення. Він вважав, що в рамках теорії диференціальної асоціації слід розглядати також питання про негативний вплив засобів масової інформації, особливо на підлітків, які часто копіюють побачені приклади поведінки. Але навіть у тих випадках, коли відсутнє пряме копіювання, може існувати більш віддалений негативний ефект: це зруйноване уявлення про життя суспільства, неправильна шкала цінностей, яка може згубно вплинути на формування особистості підлітка.

Говорячи про відсутність самостійних соціологічних концепцій причин злочинності у британській кримінології 50–60-х рр. слід відзначити, що застосування американських теорій до британської дійсності мало критичний характер і незмінно реалізовувалося з урахуванням місцевих особливостей. Так, наприклад, великий інтерес у Британії викликала т. зв. «екологічна концепція» до вивчення проблем злочинності, засновниками якої були американські дослідники К. Шоу і Г. Маккей. У рамках цієї концепції вивчаються такі фактори соціальної екології, як: щільність населення; мобільність населення; урбанізація, а також проблеми «делінквентної зони».

Особливу увагу британських кримінологів привернула проблема «делінквентної зони», яка порушує питання розподілу злочинності й особливо юнацької делінквентності всередині міста. Американці К. Шоу і Г. Маккей під впливом ідей «екологічної школи» чиказьких соціологів вважали, що велике місто розвивається концентричними колами, через певну кількість зон, що відходять від центра. За їх даними, злочинність всередині міста завжди вища, ніж на околицях.

У 50-х рр. Г. Джонс проводив екологічне дослідження злочинності у м. Лестері, що стало істотним внеском у вивчення делінквентних зон. Він дослідив, що рівень злочинності неповнолітніх був вищим у старому центрі міста, а також у зонах-окраїнах, включаючи новобудови. Висновок, який зробив Г. Джонс: у цілому рівень злочинності у центрі міста вищий у зв'язку з наявністю великої кількості магазинів та інших об'єктів, які можуть стати місцем вчинення злочинів. Водночас будівництво нових районів на околиці не вирішує всіх соціальних проблем, воно має бути доповнене засобами, спрямованими на стабілізацію життя у суспільстві.

У 50–60-х рр. особлива увага приділялася вивченню такого явища, яке було назване «ефектом війни». Зазначалося, що зі всіх криз, які можуть вразити націю, війна викликає найбільш глибокі і тривалі наслідки, і тому природним висновком є те, що ріст рівня злочинності, який спостерігається у післявоєнний період у багатьох країнах, слід віднести до наслідків двох світових війн⁶.

Пояснення росту злочинності у роки війни цілком очевидні: багато людей втратили близьких, залишилися без засобів існування, роботи, а діти – без догляду і шкільних занять, що штовхнуло багатьох із них

³ Tyvel T.R. The Insecure of fenders. L., 1961. P. 190.

⁴ Morris T. The Criminal Area. L., 1957.

⁵ Satherland E. On Analyzing Crime. Chicago, 1973. P. 32.

⁶ Mannheim H. Op. cit. P. 521.

на шлях вчинення злочинів. Після війни Леслі Уілкінс опублікував роботу «Делінквентна поведінка» (1960), де показав, що діти, народжені у роки війни, з більшою вірогідністю вчиняють злочини, і ця тенденція зберігається з дитинства до дорослого життя. Тож криміногенний ефект війни може проявити себе за багато років після її закінчення⁷.

Тим не менше, загальна теорія про те, що певні роки народження пов'язані з високим рівнем злочинності, знаходить підтвердження. Ця тенденція характерна для обох статей, вона виявилася надзвичайно стійкою у вказаних груп віком від 8 до 20 років і проявлялася однаково. Більше того, виявляється, що порушення соціального і сімейного життя здійснили найбільш помітний вплив на вчинення злочинів у тих випадках, коли вони мали місце на п'ятому році життя відповідних дітей⁸.

У період із кінця 50-х до початку 70-х рр. британська кримінологія і соціологія девіантності перебували на стадії інтенсивного розвитку, що було пов'язано із появою соціологічних концепцій причин злочинності, таких як теорія аномії, теорія субкультур, теорія диференціальної асоціації, теорія конфлікту культур, екологічна концепція «Чиказької школи» та ін. Вказані теорії мали переважно американське коріння, стрімко розвивалися у цей період і користувалися великою популярністю у британських кримінологів і соціологів, що займалися проблемами девіантної поведінки⁹.

Як писав Джон Беррон Мейз у роботі «Злочинність і соціальна структура» (1963), «пияцтво, відчай і бідність жителів нетрів у процвітаючому вікторіанському суспільстві зародили у соціальних реформаторів надію на те, що з ліквідацією несприятливих фізичних і матеріальних умов злочинність скоротиться. Однак ці надії не виправдалися, оскільки рівень злочинності і рівень життя йдуть нерозривно, і кількість зареєстрованих злочинів майже подвоїлася за останні 20 років»¹⁰.

Англійський вчений Стівен Бокс, виступаючи на Національній конференції з девіантності, пояснив події, що відбувалися таким чином: «У кінці 70-х рр. ідеї соціального позитивізму розцінювалися або як неправдиві, оскільки програми, засновані на них, виявилися не здатними скоротити делінквентність неповнолітніх і молоді, або як абсолютно непрактичні, оскільки вони вимагали проведення таких масштабних соціальних реформ, які пануючий клас був не в змозі здійснити»¹¹.

У 40–50-х рр. були сформульовані оригінальні біопсихологічні концепції англійських кримінологів, у т. ч. теорія психічної схильності до вчинення злочинів Г. Айзенка і теорія «материнської депривації» Д. Боулбі, що пов'язувала причини злочинної поведінки з відсутністю материнської турботи і любові у ранньому дитинстві.

Г. Айзенк стояв у витоків когнітивного біхевіоризму як комплексного підходу до розуміння динамічних взаємовідносин, що склалися між думками, почуттями і поведінкою. Відомо, що когнітивний біхевіоризм є одним із актуальних підходів до злочинців, що використовувалися у Британії з метою психологічного і психотерапевтичного впливу на особистість неповнолітніх, а також деяких інших категорій злочинців. У зв'язку з цим теорія Айзенка становить не тільки історичний, але і практичний інтерес.

Яскравим прикладом сучасних соціально-психологічних досліджень, заснованих на вивченні особистості злочинця, є т. зв. «Кембриджське дослідження делінквентного розвитку» (Cambridge Study in Delinquent Development), яке проводилося у Кембриджському кримінологічному інституті під керівництвом одного з ведучих професорів Девіда Фаррінгтона.

Засноване на принципах лонгitudного дослідження, Кембриджське дослідження делінквентного розвитку включає спостереження за 411 молодими людьми чоловічої статі із робітничого передмістя Лондона, переважно білої раси і британського походження, протягом тривалого періоду часу: дослідження почалося у 1961–62 рр., коли більшість піддослідних, які народилися у 1953 р., були у віці 8–9 років, і продовжувалося до 2002 р., з метою контролю за піддослідними, які досягли віку 45–46 років. Таким чином, Кембриджське дослідження делінквентного розвитку продовжувалося близько 40 років, і за такий трива-

⁷ Преступность в Англии во время войны и после войны. Вестник статистики. Октябрь-декабрь 1924 г.

⁸ Социология преступности (современные буржуазные теории): сб. статей / пер. с англ. / под ред. Б.С. Никифорова. М.: Издательство «Прогресс», 1966. С. 246.

⁹ Иншаков С.М. Зарубежная криминология. М.: Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. С. 111–138.

¹⁰ Mays J.B. Crime and Social Structure. London, 1963. P. 192–193.

¹¹ Box S. Where Have All the Naughty Children Gone? National Deviancy Conference. Permissiveness and Control. London, 1980. P. 116–117.

лий час вченим вдалося накопичити унікальні матеріали, які характеризують процес розвитку особистості і формування злочинної поведінки.

За результатами дослідження було опубліковано близько 100 наукових робіт, у т. ч. декілька значних монографій, кожна з яких відображала певний етап у вивченні особистості піддослідних¹². Таким чином, цей підхід є сучасним різновидом багатофакторного підходу, який має давню історію у світовій, а також британській кримінологічній науці.

У якості об'єкта Кембриджського дослідження делінквентного розвитку була обрана група школярів у кількості 411 чоловік, що майже збігалось з кількістю підлітків, досліджуваних С. Бертом (400). Однак, на відміну від С. Берта, вчені Кембриджського інституту кримінології не використовували антропометричних вимірів у якості методів дослідження. Основним методом було інтерв'ю, крім цього, застосовувалися спеціальні тести й анкети. Систематично проводилося інтерв'ювання батьків і вчителів. За допомогою тестів вивчалися такі риси особистості, як рівень інтелекту, психологічні особливості, психомоторні функції. На основі інтерв'ю збиралася інформація стосовно умов життя, розміру сім'ї та рівня її прибутків, а також відомості щодо поведінки у школі, трудової зайнятості, способу проведення дозвілля, стосунків із протилежною статтю, вчинених правопорушень. Проводилося вивчення відомостей, що знаходилися в Службі кримінальної реєстрації в Лондоні, з метою встановлення фактів притягнення до кримінальної відповідальності самих піддослідних, їх батьків, братів або сестер, а пізніше – дружин та інших членів сім'ї. Для уточнення офіційних даних підлітки, після досягнення 14-річного віку, щорічно піддавалися дослідженню за допомогою методу саморегуляції, який передбачав виявлення всіх вчинених злочинів, у т. ч. і тих, які не знайшли свого відображення у кримінальній статистиці.

Завдяки проведеному дослідженню були виявлені фактори «ризик», що підвищували вірогідність вчинення злочину. Першочергово дослідники намагалися виявити певну кількість конкретних факторів, що впливають на злочинну поведінку. Так, у праці Д. Уеста «Делінквентність: її витoki, шляхи і перспективи» (1982) перераховані п'ять основних факторів ризику: низький дохід сім'ї, багатодітність, недбале ставлення батьків до своїх обов'язків із виховання дитини, низький інтелектуальний рівень, вчинення злочину одним із батьків до досягнення дитиною віку 10 років. Зазначалося, що кожен зі вказаних факторів має велике самостійне значення, однак вірогідність стати делінквентом значно зростає у тієї особи, яка зазнала одночасного впливу декількох несприятливих факторів. Так, із 63 осіб, у яких спостерігалось поєднання не менше трьох із перерахованих факторів, майже половина стали делінквентами¹³.

Однак із плином часу, у міру накопичення фактичного матеріалу, дослідники все частіше стали робити висновки, що існують, без перебільшення, тисячі факторів, які перебувають у кореляційному зв'язку зі злочинною поведінкою і відрізняють злочинців від незлочинців. Крім того, були переглянуті початкові висновки про значимість тих чи інших конкретних факторів, змінилася їх класифікація. Наприклад, у розділі «Розвиток особистості і злочинні кар'єри» Д. Фаррінгтон, співавтор «Оксфордського керівництва по кримінології» (1977), виділяє такі групи найбільш значимих факторів ризику: особистісні фактори (висока імпульсивність поведінки і низький рівень інтелекту); сімейні фактори (відсутність контролю зі сторони батьків, жорстокість до дітей, сімейні конфлікти, батьки зі злочинним минулим); шкільні фактори (погане відвідування занять, відсутність довіри між школярами і вчителями, відсутність чітких і постійних правил поведінки у школі); соціально-економічні фактори (низький дохід сім'ї, погані житлові умови, багатодітна сім'я); ситуаційні фактори (наявність сприятливих умов для вчинення злочинів, що впливають на мотивацію злочинної поведінки: доступність предмета злочину, відсутність належної охорони і т. д.)¹⁴.

У процесі здійснення Кембриджського дослідження делінквентного розвитку значна увага приділялася вивченню особистості неповнолітніх правопорушників. Стверджується, що численні фактори ризику призводять до формування антисоціальних рис особистості, які виступають як індикатори майбутньої злочинної поведінки особи. Під час порівняння даних про особистість делінквентів із даними про особистість юнаків із контрольної групи було встановлено, що першим більшою мірою притаманні різноманітні антисоціальні звички, в т. ч. агресивність, участь в антисоціальних групах, вживання наркотиків, безцільове дозвілля, захоплення азартними іграми, статева деморалізація і т. п.

¹² West D.J., Farrington D.P. Who Becomes Delinquent? L., 1973; West D.J. Delinquency: Its Roots, Careers and Prospects. L., 1982; Farrington D.P. Understanding and Preventing Youth Crime, York, 1996; West D.J. Farrington D.P. The Delinquent Way of Life. L., 1977; West D.J. Present Conduct and Future Delinquency. L., 1969.

¹³ West D.J. Op. cit. P. 29–30.

¹⁴ Farrington D.P. Human Development and Criminal Careers / M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (eds). The Oxford Handbook of Criminology, 1997. P. 382–395.

На основі отриманих результатів вчені Кембриджського інституту кримінології дійшли висновку про існування антисоціального синдрому, що є сукупністю негативних рис особистості, що формуються у ранньому дитинстві і проявляються в антисоціальній поведінці. Форми антисоціальної поведінки можуть бути різними і включати не тільки вчинення злочинів, а і порушення громадського порядку, а також інші прояви антисоціальних якостей особистості. Відзначається особливе значення психічного критерію антисоціальної особистості, яким є імпульсивна поведінка. Цю рису особистості прийнято вважати швидше причиною антисоціальної поведінки, ніж її індикатором. Водночас, як зізнається професор Д. Фаррінгтон, «часто важко розрізнити причини і наслідки, а також індикатори антисоціальної особистості»¹⁵.

Коріння злочинної поведінки йдуть у дитинство, а поведінкові проблеми підліткового періоду відображаються у дорослому періоді життя, виступаючи індикаторами, які дозволяють прогнозувати майбутню злочинну поведінку особи. Більше того, дослідники стверджують про існування залежності між певним типом антисоціальної поведінки підлітка і видом злочину, який він зі значною долею вірогідності може вчинити у дорослому віці. Так, наприклад, агресивна поведінка підлітків у віці 12–16 років дає підстави прогнозувати вчинення ними насильницьких злочинів у більш дорослому віці – після досягнення 32 років. Між іншим, широке розуміння причин злочинної поведінки як всієї сукупності зовнішніх і внутрішніх обставин, що так чи інакше впливають на досліджувану поведінку, заперечення існування «якоїсь загальної, основної, головної причини, яка вичерпно пояснює походження злочинності в конкретних умовах у всій її різноманітності, є загальноприйнятим у світовій кримінології»¹⁶.

Таким чином, результати британських досліджень розвитку особистості мають теоретичне і практичне значення: вони можуть бути використані українськими вченими для проведення аналогічних досліджень, а після їх перевірки в умовах української дійсності – і в практиці антикриміногенного впливу на особистість і мікросередовище неповнолітніх злочинців.

Анотація

У статті досліджуються теорії причин злочинності неповнолітніх англо-американської системи права, зокрема теорії аномії, субкультур, диференціальної асоціації, конфлікту культур, материнської депривації, екологічна концепція «Чиказької школи».

Summary

The article investigates the theory of the causes of juvenile delinquency in the American system of law, in particular, the theory: anomie, subcultures, differential association, conflict of cultures, maternal deprivation, ecological concept of the Chicago School.

Використана література:

1. Криминология: учебник / под общ. ред. А.И. Долговой. М.: Норма, 2005. 912 с.
2. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. М.: Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 383 с.
3. Краткий психологический словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. М.: Политиздат, 1985. 431 с. Ростов-на-Дону: ФЕНИКС, 1998. 512 с.
4. Преступность в Англии во время войны и после войны. Вестник статистики. Октябрь-декабрь 1924 г.
5. Социология преступности (современные буржуазные теории): сб. статей / пер. с англ. / под ред. Б.С. Никифорова. М.: Издательство «Прогресс», 1966. 368 с.
6. Хохряков Г.Ф. Криминология: учебник. Москва: Юрист, 1999. 511 с.
7. Voh. S. Where Have All the Naughty Children Gone? National Deviancy Conference. Permissiveness and Control. London, 1980.

¹⁵ Farrington D.P. Op. cit. P. 364.

¹⁶ Криминология: учебник / под общ. ред. А.И. Долговой. М.: Норма, 2005. С. 180.

8. Chambers Biographical Dictionary / ed. by M. Magnusson. Cambridge, 1990. 688 p.
9. Farrington D.P. Human Development and Criminal Careers / M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (eds). The Oxford Handbook of Criminology, 1997. 584 p.
10. Mays J.B. Crime and Social Structure. London, 1963.
11. Morris T. The Criminal Area. L., 1957.
12. Book Review: In Search of Criminology / by L. Radzinowicz. London: Heinemann, 1961. 254 p.
13. Sutherland E. On Analyzing Crime. Chicago, 1973.
14. Tyvel T.R. The Insecure of fenders. L., 1961. P. 190.
15. West D.J., Farrington D.P. Who Becomes Delinquent? L., 1973; West D.J. Delinquency: Its Roots, Careers and Prospects. L., 1982; Farrington D.P. Understanding and Preventing Youth Crime, York, 1996; West D.J. Farrington D.P. The Delinquent Way of Life. L., 1977; West D.J. Present Conduct and Future Delinquency. L., 1969.

Olena Nikitina,

*Assistant of Department of Criminal Law and Criminalistics, Law Faculty
«Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University»*